

И 2418

DF 17 518
1091

ВИДАННЯ РЕДАКЦІЇ „САМОСТІЙНА УКРАЇНА“
У. Н. П.

В. А. ПОССЕ.

НАЦІОНАЛЬНА АВТОНОМІЯ
та
всесвітня федерація

Переклад з російської мови.

З передмовою В. М.

ЛЬВІВ 1905

General Library System
University of Wisconsin - Madison
728 State Street
Madison, WI 53706-1494
U.S.A.

117-1502

6716335

1091

НАЦІОНАЛЬНА АВТОНОМІЯ та ВСЕСЬВІТНЯ ФЕДЕРАЦІЯ

~~~~~ В. А. ПОССЕ. ~~~~~

MEM
JC
327
767
1905

ПЕРЕДМОВА.

Колись К. Маркс і Ф. Енгельс в „Комуністичному Маніфесті“ писали, що: „у пролетарів немає вітчизни.“

Їхні прихильники й однодумці одкидають через це національне питання, топлючи його у класовій боротьбі. Поза нею вони нічого не хочуть бачити, ні розуміти.

Економічні чинники, на їхню думку, суть першими й останніми чинниками соціальними. Вони єдині творять усе життя-соціальне, з їх усе виходить, їм єдиним підлягає. Людина, яко з'явище соціальне, означаєть ся виключне інтесами економічними. Відсіля виводять, що зміст громадського життя вичерпуєть ся боротьбою класів.

В роботі суто-теоретичній така однобічність мала свою вигоду. Зкупчуючи усю увагу тільки на економічних чинниках, вона допомогла докладне й ґрунтовне вислідити усе величезне їх значіння в життю соціальному.

В практичній діяльності, в справі освідчення народніх мас, в справі боротьби проти вселяких форм визиску і утисків цей матеріалістичний погляд на історію, що надавав ви-

Generated on 2017-01-22 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/wu.89084997758
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ключне значіння економічним чинникам, при різних обставинах впливав не однаково.

Цей погляд не є науково справедливий, через це їм не можна зкористуватись при всіх можливих обставинах. Це доводить практика громадського життя особливо останніх років.

Там де народні маси не користують-ся ні національною незалежністю, ні політичною волею, завдання пролетаріату не можна обмежити тільки боротьбою проти економічно пануючих верств суспільства. Пролетаріат мусить вибороти собі і національну незалежність, і вільний політичний лад, аби зробити можливим політичний і культурний поступ широких народніх мас. Теоретик і практик соціалізму, що належали до пануючих націй, не завжди розуміли потреби пригноблених і перешкоджали їх визволенню виступаючи проти них, як К. Маркс, виступаючи проти данців, норвежців, славян, або російські соціал-демократи проти українців, вірмен, жидів.

Ворожі відносини соціалістів пануючих націй до національних стремлень пролетаріату пригноблених не зупинили одначе організації цілого ряду національних пролетарських партій серед націй пригноблених.

Для нас українців, наприклад, національне відродження і торжество робучих мас стало єйнонімом. В останні часи, дякуючи де-яким фактам міжнароднього політичного життя, національне питання досить часто трактувалось на сторінках соціалістичної преси. Тут ми подаємо українському читачеві де кілька цікавих думок, висловлених Жоресом і Каутським, підчас полеміки, з приводу Марокського конфлікту.

Французський соціаліст професор Ерве виступив в пресі з заявою, що, колиб Марокський конфлікт закінчився війною між Фран-

цією та Германією, то французькі свідомі робітники-соціалісти не тільки не підуть умирати у боротьбі за інтереси французької буржуазії, але й не будуть боронити Франції від нападу Німців. Вся людскість, каже Ерве, поділяється тепер на дві ворожі нації: „вовків і овець“, себто економічно пануючої буржуазії по один бік і економічно пригнобленого пролетаріату по другий. Через це для нас однаково, хто панувати-ме во Франції: французька буржуазія, чи німецький імператор.

Жорес і Кауцький вважають потрібним вже одверте і енергійне виступити проти вчення пр. Ерве.

Жорес гадає, що ті думки можуть тільки „побільшати труднощі та непорозуміння“. Слова Комуністичного Маніфесту, наче „у пролетарів немає вітчизни“ — признає він лише „бутадою, придатною задля доби року 1847, коли робітнича верства позбавлена була усяких прав“ ; пригадує, що трохи раніш сам Маркс „підкреслював небезпечність задля робітничої верстви полишати в руках супротивників славетні заповіти кожного краю“. Виходячи з „соціальної революції“, яко критерія соціологічної правди, він блискуче доводить, що і в комуністичному (громадівському) суспільстві не зникнуть „вітчини“ ; вони існують-муть, яко запаси національного генію, яко окремі майстерні однієї великої усесьвітньої майстерні, що її становити-ме наша планета, коли вона повернеться до праці“. „Людскість, на думку Жореса, потребує вільного генія німців так само, як потребує і вільного генія французів. Німецькі соціалісти були-б образили усю людскість, коли-б допустили французів до насильства над Германією так само, як французькі соціалісти були-б винуваті в тім самім злочинстві, коли-б допустили німців силою підбити під себе Францію.

Щоб ви не казали, звертаєть ся Жорес до Ерве, а ми французи можемо зробитись німцями тільки, як будемо звойовані Германією. Та тоді одначе ми зробимо ся не справжніми німцями, а *німцями рабами*. Дивно дуже, що запрошують французський пролетаріят, починаючи своє визволення, удыгти на себе ще одно нове ярмо деспотизму“ через те, „коли-б трапила ся війна, ми не покинемо Францію, гукає Жорес, на жертву несподіванкам ворожого чужоземного нападу! Єдине, що ми хочемо — се гасло до всесвітньої революції, яка-б не скалічила нічєї вітчизни, а возвеличила-б їх усї і зполучила-б у новій людскости в ім'я братерської справедливости суверенної (самостійної) праці!“

Так промовляє голова французських парламентових соціалістів

Ще виразніше, одже й рішуче, як Жорес, висловлюєть ся з приводу національного питання К. Кауцький. Наляканий перспективою війни з Францією зза Мароко, він присвячує в ч. 38 „Die Neue Zeit“ цілу статтю відносно нам соціал-демократії до війни. Його думка така, що при сучасному влаштуванню продукції неможливо обійти ся без війни, як не можливо обійти ся без революції. Що-ж до соціал-демократії, то вона може бути в таким стані, каже він, що сама навіть вимагати-ме *агрессивної* війни, тоб-то війни нападу. Гадаючи далі, що ідея міліції не швидко може бути здійсненою, а загальний страйк резервистів, а тим паче дійсних солдатів — навряд чи можна буде перевести, він рішуче зазначає, що, коли-б війна трапилась, то пролетаріят усїма силами мусить не допустити до зплондрування свого краю; і чи буде війна-оборона, чи війна-напад — байдуже — кожна нація повинна пильнувати, аби та війна переводилась не на її власній території, а на території ворожій. Через се, гадає

Кауцький, думки Ерве не тільки безглузді, але й шкодливі.

Нема чого казати, змагання, аби перенести війну обов'язково на територію ворога, щось дуже кепське погоджується з покликом: „пролетарі усіх країв єднайтесь“, або з думкою Маркса й Енгельса, що „у пролетарів немає вітчизни“. Поки з одного боку на світі панує еґоїзм, а замало альтруїзму, поки з другого боку пролетаріят повинен підлягати иньшим силам, а воля його не має рішучого значіння, доти ці думки Кауцького безперечно будуть здоровими.

Таким чином від метафізичного космополітизму — до націоналізму й патріотизму. Ось яка еволюція відбула ся в поглядах єдиної всесвітньої соціал-демократії після року 1848! Се факт величезної ваги. Заперечувати чи зневажати його можуть хіба тільки люде несерйозні, або нещирі.

Росіяне, як відомо, ідуть раз-у-раз позаду иньших народів. Через те, приміром, „Іскра“ і досі уперте повторяє, що не діло, мовляв, пролетаріату боротись за автономію й федерацію, проводючи, таким чином, ultra централістичні тенденції як в теорії, так ще більш у практичній діяльності. Більш щирі і безсторонні прихильники російського пролетаріату, однак, починають невдовольняти ся життям партії. Вони передбачають зовсім природне, що не до єднання, не до згоди, а тим паче не до братерства, а до розбрату, колотнечи, глибокої лютої ненависти мають довести ті пожерливі заміри. І вони беруть ся до критичного перегляду дотеперішньої теоретичної і практичної роботи партії.

Стаття д. Поссе, яку подаємо тут в українському перекладі, є частина чималої критич-

ної праці*) про російську соціал-демократичну партію і саме той поділ тієї праці, що присвячена національному питанню.

Ця книжка має на меті познайомити українського читача з поглядами сучасних соціалістів на національне питання. Відсіля він побачить, що не всі соціалісти — суть централісти, що ідея національної незалежності знаходить собі горячих оборонців поміж авторитетними представниками соціалістичного світогляду.

В. М.

---

*) „Какова должна быть программа русской рабочей партии“.

I.

Комунальний або громадсько - спілковий устрій суспільства веде до з'єднання людськості, а не до розпаду її на безліч дрібних незалежних поміж себе громад, як дехто гадає.

Залежність громад і їх спілок поміж собою буде з часом дуже міцною і раз-у раз побільшувати меть ся, але ця залежність мати-ме характер не підлеглости, а обопільної заемоги.

Як що придивитись і замислитись над сучасним державним устроєм то не можна не прийти до переконання, що *централізація розлучає людей* і що лише вільна федерація з низу до гори може утворити поміж людьми міцні звязки, справжнє єднання.

Народи, що скупчені в російськ. та австр. державах, порізнені національною ворожнечею, що неодмінно зникає, аби тільки кожна національність або нація мала спроможність завязати самостійну національну спілку громад, яка могла б на рівних правах пристати до спілки. або федерації з иньшими національними спілками, байдуже до того, чи належали-б ті громади до Росії, Німеччини, Австрії і Угорщини і т. и. Тільки вільна федерація громад і їх спілок при одночасному знищенню централізованих держав і державних меж може розвязати національне питання в напрямі братського з'єднання різних націй так, щоб кожна мала спроможність вільно розвинути свої статечні національні риси, свою мову, письменство, свою штуку.

та одрізана од нашого спільного тіла, ми бороти-
 мемо ся, заперкло бороти мемо ся на життя та
 смерть, поки нарешті славянство не стане ве-
 ликим, вільним, незалежнім!“ — Як що рево-
 люційний панславизм каже це навсправжки і де
 здіймаєть ся питання про *фантастичну славян-
 ську національність*, що на узбочі лишає рево-
 люцію, там ми знаємо, що робити.

„Тоді боротьба, „крівава боротьба на життя
 і на смерть“ з славянством, що зраджує рево-
 люцію, *згубна боротьба і террор не вважаючи ні
 на що*, це потрібно не в інтересах Німеччини,
 а в інтересах революції!“

Не знаю, чи зрік ся сего Маркс опісля,
 одначе тепер глузувати з того, що справді
 „австрійські“ та „угорські“ славяни здатні до
 життя певне не наважить ся навіть такий
 учений попуга учених людей, як Плеханов!

Щож особливо до кроатів, з яких прямо
 таки знущаєть ся Маркс, мовляв, „в первую
 голову“, то вважаємо потрібним згадати дуже
 цікавий факт з допису одного *угорського* соція-
 ліста про загальний страйк на угорських зелі-
 зницях, що відбув ся в квітні р. 1904.

„Коли поїзд, що привозив назад з Буда-
 пешту загребських страйкарів підїхав до за-
 гребського двірця, кроати та *угри* робітники на
 залізниці *односердно* засьпівали кроатський на-
 ціональний гімн“.

Це був одностайний протест страйкарів,
 як пануючої *угорської* так і пригнобленої —
 кроатської національності, супроти *угорської
 національної держави*.

Угорські пролетарі, що протестують гім-
 ном кроатської національності.

Чи тож міг Маркс уявити собі щось по-
 дібне? Справедливість одначе вимагає заува-
 жити, що М. був суворий і несправедливий не
 до одніх лише Славян.

Кличучи Німеччину до революційної війни з Данією по приводу Шлезвіг-Гольштинії, Маркс накидаєть ся взагалі на усіх скандінавців (шведів, норвежців та данців).

„Право Німеччини проти Данії — право цивілізації проти варварства, поступу проти неруху. Колиб навіть істнувала яка небудь угода з Данією, що дуже непевне, одначе право це важніше усіх умовин, бо це право історичного розвитку.

Данці — то нарід, що цілковито залежить від політичної, промислової, комерційної та літературної Німеччини. Відомо також, що дійсна столиця Данії не Копенгаген а Гамбург, що Данія усі літературні, а також життєві засоби, позичає у Німеччини, що навіть уся література данська виключаючи Хольберга мізерний переказ німецької. Хоч яка з давніх-давен безсила була Німеччина, все ж вона може бути цілковито задовольнена тим, що скандінавські нації а особливо Данія підпали під її панування і що порівняючи з ними, вона поступова і революційна. Скандінавізм — то форма, що завдяки їй норвежці та шведи підтримують Данію проти Німеччини. Скандінавізм — то не більш як захоплення жорстокою, брудною, ушкуйницькою, старопівнічною народністю, що має звичай усі свої чуття перетворювати в слова і вчинки, а саме: нечемне поводження з жіноцтвом, безперестанне піяцтво, люта скаженість поруч з плаксивою сантіментальністю. „Війна проти Данії, то справжня революціна війна“. Щоб мовив нині Маркс, бачучи, як завдяки упертій боротьбі піяцтво в Норвегії неупинно зменшуєть ся, а в Німеччині збільшуєть ся. А скільки сили, завзяття, стріманности, самовідцурання виявив у своїй боротьбі скандінавський пролетаріят, колиб не прийшлось лишень і німецькому пролетаріятіві де

чому навчити ся у шведського, приміром — умінню здобувати свої права загальними страйками.

Помилка Маркса яскраво доводить про те, як небезпечно заперечувати „здатність до життя та право на самостійне існування“ якої небудь народності. Ми не зважимося цього зробити навіть відносно бурят. Що ж до саркастичної уваги Маркса з приводу „Сібірської Республіки“, то справді вона здається нам не менш можливою, як республіка німецька.

Цілковита рівноправність усіх, навіть остільки зневажених Марксом австрійських славянських націй, визнана тепер великою більшістю свідомого пролетаріату. Так приміром національна рівноправність і вільна спілка є підвалиною програми національностей, що ухвалена соціалдемократами Австрії на загальному брюнському партейтазі р. 1899. Ця програма має велике значіння задля розв'язання національного питання не лише в Австрії але і Росії. Ми подаємо її цілком в достотньому перекладі тому саме, що навряд, чи вона відома більшості російських соц.-дем., бо їхній орган мабуть свідомо не познайомив з жадною з чужоземних с.-дем. програм. „Искра“ добре пам'ятає, що вона може панувати тільки завдяки темоті свого „народу“. Вона, як це влучно висловив Плеханов, звертаючись до Мартова, „вияснює правду приборкуючи її“.

Позаяк національний розгартіаш в Австрії тамує, виголошує брюнська програма, усякий політичний поступ і усякий культурний розвит народів, позаяк цей розгартіаш можна з'ясувати перш над усе політичною відсталістю наших громадських інституцій, а також позаяк почасти розтяганне національної суперечки є одним з тих засобів, що ними пануючі верстви забезпечують своє панування

і перешкоджують усякій виразній прояві дійсно народніх інтересів,

Партейтаг оповіщає:

конечне урегулювання питання про становище націй і мов в Австрії в напрямі однакового права і рівноправности і розума є над усе культурна вимога, а тому то лежить у життєвих інтересах пролетаріяту; воно можливо тільки при дійсно демократичному сужиттю (общезітїю), що засновано на загальному, рівному та прямому виборчому праві, де усунені усі феодальні привилеї як по державах так і по країнах, бо тільки при такому сужиттю робитничі кляси, які складають в дійсности елементи, що підпирають державу і суспільство, зпроможуть мовити своє слово;

Охорона і розвиток національних особливостей усіх народів можливі лише на ґрунті однакового права, уникаючи усякого гнїту, через це потрібно боротись поперед усього проти усякого бюрократично державного централїзму так само, як проти феодальних привилеїв окремих країн.

Зазначуємо, що тільки при цих попередніх умовах можливо завести у Австрії замість національної ростичі національний лад з умовою признання таких провідних принципів:

1) Австрію слід перетворити в демократичну спілкову державу національностей.

2) Замість історичних коронних країн треба утворити самоуправні одиниці одмежовані по націям, законодавство і управа яких скупчується в народніх радах, вибраних на підставі загального, рівного та безпосереднього виборчого права.

3) Усі самоуправні країни тієїж самої нації закладають разом національно єдину спілку, яка заряджує своїми національними справами цілком автономно.

4) Право національної меншости забезпечується спеціальним законом державної ради.

5) Ми не вважаємо на ніякі національні привилеї і через це одкидаємо вимогу державної мови, поскільки ж потрібна посередницька мова, се залежить від ради державної.

Партейтаґ як орган межинародної с. д. в Австрії, висловлює своє глибоке пересвідчення, що на підставі цих провідних принципів можлива згода народів. Він ознаймовує, що визнає право кожної національності на національне існування, національний розвиток; та лиш, що народи здолають осягнути поступ своєї культури тільки в тісній солідарности, а не в дрібязкових суперечках один з одним, що найпаче робітницькі верстви на усіх мовах, як в інтересі кожної окремої нації, так в інтересі загальному повинні стало тримати ся межинародного бойовничого братерства і мусять провадити свою політичну професіональну спілкуву боротьбу з'єднаними густими лавами“. Принципи „Брюнської програми“, що вимагають признання національної автономії і вільної федерації народів замість державного централізму з їх повною рівноправністю — се справді є життєві потреби пролетаріяту і мають значіння не тільки для народів Австрії, а також для усієї людськості. Признання їх вже принесло велику користь для справи з'єднання різноплеменного пролетаріяту в межах Австрії, де с. д. партія з'організована в згоді принципами „Брюнської програми“ на національно федеративних підвалинах. Ці принципи повинна визнати і російська с. д. партія, якби ж вона складала ся справді з пролетаріяту, який бореть ся; отже позаяк в дійсности вона становить тільки гуртки інтелігенції під орудою „іскровських езуїтів“, то їм байдуже до „Брюнської програми“.

„Не діло пролетаріяту, каже „Искра“ у числі 33, проповідувати федерацію та національну автономію“.

„Искра“ забірає становище у національному питанні, як раз протилежне тому, що на йому стояли с.-д. ріжних народів, виголошуючи принципи „Брюнської програми“.

II.

Розв'язання національного питання в напрямі справжнього признання нац. автономії і федераційної спілки народностей вимагає знищення державних меж, які зовсім не зходять ся з межами етнографічними або національними. Штучно покраяні не тільки польський нарід, але й український, вірменський, литовський і ин. В дійсности „державні“ межі скасує лише пролетарська революція, отже заступники межинароднього соціалізму повинні вже і нині признати націон. сплку незалежно від існуючих держав тим більш, що пролетаріят всупір наказам „Искры“ еднаєть ся у націон., а не у „державні“ соціалістичні партії. У гадках Плеханова і Мартова існує всеросійська с.-д. партія, в дійсности же ми маємо партії польську, українську, латишську, литовську, вірменську і т. ин. Одним з головних завдань соціалістичної партії є звичайно пропаганда і агітація, яку з успіхом можна вести лише на рідній мові, а „рідна мова“ є головний вираз національності. Потрібна, значить, н. соц. література, націон. соціал. періодичний орган, нац. соц. агітатори та проводирі, треба, щоб нац. організації або партії з'єдналися на федераційних підвалинах в один великий пролетарський „інтернаціонал“.

На великий жаль соціалістичні політики, що складають „межинародне соціал. бюро“,

яке порадкувало на останньому соц конгресі в Амстердамі, до того обхоплене державним духом, що ніяк не можуть погодити ся з істнуванням націон. соціал. партій і визнають правними тільки партії державні.

Правда „бюро“ визнало правними партії польську, чеську і дало їм право голосу на конгресі, хоча в дійсности не існує держав — ані польської, ані чеської, але тутки певно взято було на увагу істнування царя польського в титулі російського імператора і богемської корони, що нею заступники чеської буржуазії хочуть примусити коронувати австрійського цісаря.

Без жартів відносини межинароднього бюро і амстердамського конгресу, що на йому воно верховодило, до національної соціалістичної партії навіть з централістичного погляду над міру не послідовні і просто безглузді.

На конференції у лютому межинародне соціал. бюро, що працювало над улаштуванням амстердамського конгресу, головним чином, через домагання Плеханова одхилило прохання литовської і вірвєнської с.-д. партії визнати Литву і Вірменію окремими націями і дати заступникам їх рівні права з заступниками иньших націй на самостійну участь у бюро та на конгресі.

Разом з тим бюро визнало справедливою вимогу люксенбурської с.-демократії, аби Велике Герцогство Люксенбург лічилося за окрему націю з двома голосами у бюро і на конгресі.

Люксенбург становить також невеличке німецьке герцогство, як який небудь Рейс або Ліппе, і тільки через деякі дінастичні та дипломатичні трапунки належить формально до німецької імперії хоч і зполучений з нею спільним кордоном. Людність Люксенбурга біля 80.000 ч. балака німецькою мовою і в своєму

гімні сьпіває, що „люксембургці то німці і німцями бажають лишитись“.

Про те усе таки Л-рг' визнаний нацією, а Литва, маючи 2¹/₂ м. людности, що балака цілком оригінальною і дуже багатою мовою, цього права не могла здобути.

Аби у князівстві рулетки знаменитім Монако знайшлося-б де кілька соціалістів, то їм певно, дали-б охоче право заступати на конгресі монакську націю, бо же Монако становить незалежну державу завбільшки, як рулетний стіл, матиж за націю латишів, українців, литовців соціалістичні „буракрати“ не уважають можливим, позаяк кожен з цих народів не становить незалежної держави.

Постанова „бюро“ отже не була конечною, останнє слово у цій справі належало конгресу. Сподівались, що конгрес серіозно обговоре питанне про право національного заступництва незалежно від державної самостійности. Та даремне, конгрес цікавився лише словесним герцом між Бебелем та Жоресом і не обговорюючи безапеляційно поклав ся в цій справі на присуд „бюра“.

Не відомо, чи змінило „бюро“ свій попередній вирок відносно литовців та вірмен, проте воно було примушене повідомити конгрес, що заступник української*) соціалістичної партії протестує проти відмови визнати Україну за окрему націю. Цей протест поміж театральними цяцками конгресу промайнув сливе непомітним. Ми знаємо також, що заступнику латишської с. д. партії не дали права націон. голосу і пропонували прилучити ся до іскрістів, або соц-революціонерів. Він мовчки прилучився, яко „госпітант“ до іскрістів, до їх же з протестом пристав також

*) Не соц. пр. а с—д.

заступник жидвіського „Бунду“. Йому теж одмовлено в праві на окреме заступництво. Характерно, що бундіст, намагаючись з'ясувати, через що „Бунд“ вимагає право на окреме заступництво і окремий голос незалежно від рос. с-дем. партії, в своїй промові знайшов потрібним заявити, що „Бунд“ вимагав цілком окремого голосу не яко заступник жидівської нації, а як заступник сильної організації в межах російської, держави. Булоб звичайно більш послідовним, якби „Бунд“ висловив ся і проти національного, і проти державного принципу; колиб він вимагав права на самостійне заступництво, як робітницька організація, що зполучає аж кілька тисяч робітників байдуже, що вони підданці російські.

Взагалі як що одкинути принцип національного заступництва, то слід би було прийняти принцип заступництва організаційного, себ то допускати заступників усіх робітницьких партій та організацій байдуже до націй і держав і при голосуванні брати на увагу кількість членів в кожній партії, або організації Тоді конгрес більш виразно виявляв-би волю міжнароднього пролетаріату, ніж зараз, коли англійські тред-юніони скупчуючи 2 міль. робітників не мали навіть одного повного голосу а частину, отже Катаяма, заступник вельми проблематичної японської партії, в якій, як він сам казав, поліція налічує не більш, як 3000 учасників, користував ся двома голосами. Конгресу слід булоб все це серіозно обміркувати, якби він справді мав бажанне серіозно обговорювати серіозні питання.

Каутський помилив ся, гадаючи, що конгресу прийдець ся витратити багато часу, аби розв'язати, що таке „національність“ і захожував ся сам біля цього питання, отже йому не

повело ся, хоч, як звичайно, він і висловив кілька окремих вірних думок.

Він зауважує, що там, де кільканадцять народів живуть в одній державі і балакають на різних мовах, соціалістична пропаганда неминує мусить бути різномовною, а це знов таки викликає потребу нарізних національних організацій. Він визнає, що з метою пропаганди організація пролетаріату мусить бути національною і через це поділеною між національностями. Але з другого боку, з метою боротьби він уважає необхідним єдину організацію, яка б охоплювала усі нації.

„Не легко, каже Каутський, знайти форму організації відповідну тим обом, на перший погляд, начеб-то суперечливим між собою умовинам“ та зараз же додає: „Перш над усе це питання з'явилось у Австрії і там воно розв'язанно як найкраще“. В Австрії, як нам відомо, питання про поділ та з'єднання розв'язано дуже просто, а саме, федерація національних організацій. Іншого розв'язання цього завдання, нам здається, неможна б прирозуміти, отже воно дуже ясне і тим може зкористуватись пролетаріат усіх націй на усім світі.

Але те, що є чудовим для Австрії, на думку Каутського, не є слухним для Росії. „Ця держава — каже він — зкупчує у собі поспіль з російською національністю (в Європейській Росії 76 міль, з яких знов таки 17 міль українців) ще численні зломки усяких народів, саме 7 міль ляхів, 2 $\frac{1}{2}$ м. литовців, 1 м. латишів, 2 м. фінляндців, стільки-ж грузин, 1 м. армян, 5 м. жидів і т. ин. З усіх їх набирається російський пролетаріат і з розвитком пролетаруху уформовується для кожної з цих націй особлива соціалістична література та організація. І кількість їх все зростати-ме. Отже, як що усюди дуже важко злучити в одну спільну

організацію різні національні гуртки, то ще важче це здійснити у Росії, де кожна організація мусить бути потайна і де внутрішні зносини через обрідну людність, далечінь та погані засоби комунікаційні дуже незначні. Тут кожний місцевий гурток існує більш, ніж де інде сам по собі, тут звязок між різними гуртками, хоча і належали-б до однієїж національності, дуже слабкий.

Сполучення їх і керування центрального органу менш ніж де може бути формальн. і більш чим де в иньшому місці збудовано на „речинах невагових“ (imponderabilien).

До цих „невагових“ належать і постанови межинародніх конгресів. Від того, які будуть ці постанови при провірці мандатів, залежить збільшення національного порізнення або націон. з'єднання російського (!) соціалізму.

Нема чого ясувати, як потрібне було-б останне, як раз у сей момент та як пошкодило-б, аби межинародній конгрес до свого гасла: „пролетарі усіх країн злучайтеся“, додав: „пролетарі Росії розлучайтеся по націям“! Ясністю та послідовністю, одначе, це мудрування не визначається. Усе, що каже Каутський про особливі умови Росії, як раз доводить потребу та неминучість національних соціалістичних організацій, які не тільки не розлучають пролетаріят, а навпаки наладнюють, аби він сполучився на федераційних підвалинах задля спільної свідомої боротьби, попередньою умовою якої є пропаганда та агітація на рідній мові. Але Каутський впливає сюди якісь то „невагові речини“ і в наслідок їх з'являється „російський“ пролетаріят, що набирається з ляхів, фінляндців, латишів то що і якийсь російський соціалізм, що має з'єднати ся, як що конгрес одмовить визнати литовських, вірменських і т. п. мандатів. В дійсности подібні „невагові“ швидче можуть

перешкодити злуці пролетаріату Росії, а не допомогати їй; справді сьмішно сподівати ся, щоб російський соціалізм, за який Каутський вважає іскровську „меншість“ або Плеханова, міг би поглинути польську, фінляндську, латишську, українську і т. п. соціалістичні партії. Про се не може бути навіть розмови; можливо тільки спілкове з'єднання, а для сього потрібно визнати ряд рівноправних організацій.

Відмова визнати права національних організацій в межах Росії з погляду Каутського має велику рацію, як для „розвою російської с.-демократії“, так і „для самого конгресу“. Це не що инше, як опаска „національних держав“ за перевагу численних „недержавних націй“.

„Велика нація — пише Каутський, — як більша, так і маленька має один голос. Утворена, таким чином, перевага дрібних націй значно збільшилась би, як би кожній нації Росії і взагалі Східної Європи незалежно від організованої кількості та дати голос. З другого боку, окрема держава отримує завдяки цьому численний вотум. Австрія має вже тепер на міжнародньому конгресі чотири голоси, себто німецька Австрія, Угорщина, Чехія, Польща, між останньою переважає галицький елемент. Як що у російській делегації поряд з Москалями визнати право представництва також за українцями, латишами, фінляндцями, вірменами, грузинами, як за самостійними націями, то замість одного Росія матиме всім голосів (без Польщі, яку ми прилучаємо до Австрії), себто стільки же, як і всі инші держави Західної Європи разом. Каутський, як бачите, ніяк не може позбути ся державного погляду, не в силах зректися думки про якісь то особливі права держав понад націями; навіть Угорщину він прилучує до Австрії. Він вважає за нісенитницю, щоб фінляндці, вірмени, латиші і т.

ін. одержали право голосу, бо через це Росія матиме цілих вісім голосів, отже він не пропонує одібрати право на голос від Люксембурґа, Болгарії, Румунії і иньших держав, де кількість свідомого пролетаріату порівняючи нечисленна. Межнародне соціалістичне бюро, як відомо, теж підпало під це державне марновірство. Тим часом заступникам міжнародного соціалізму потрібно ясно та виразно раз на завжди визнати права усіх націй і протестувати супроти надсильства „держав“, куди поневолені нації убогаті супроти їхньої волі. Можна було великим націям дати більш голосів, чим дрібним, але не гідно соціалістам, що виголошують право усіх націй на самостійне існування, вимагати, щоб фінляндці, латиші, ляхи, українці та иньші перевернулись в москалів лише через те, що їх гнітить російська держава.

„Треба б гадати, казала на Мюнхенському партейтазі Роза Люксембург, що, коли люди живуть під пануванням тогож капіталу, під гнітом тієїж клясової держави, під ломакою тієїж поліції і клясової гостіції, то усі вони мають спільні інтереси і повинні для охорони їх зкласти спільну партію. Усе це повинні гарантувати навіть соц.-демок. немовлята“. Вельми рішуче і дуже просто! Дивно лише, що сама Роза Люксембург на міжнародньому конгресі і у бюро усюди виступає як заступниця польсько-литовської соц. демокр. партії, що цілком незалежна від російської партії.

Далі її учні та прихильники, що зкладають соц.-демократію Царства Польськ. та Литви прилучають ся на конгресах до польської, а не до російської делегації.

Річ не така вже звичайна, як здаєть ся, бо крім загального утиску є окрема мова. В дійсности гніт є загальний для пролетаріату усіх

країн, навіть урядовий гніт може мати міжнародний характер.

Візьміть на приклад хочаби кенігсберський позов, де російська та пруська прокуратура виступала у повній згоді проти німецьких пролетарів, що допомагали пропаганді російських, литовських та латишських пролетарів. Цього ж ще за мало, щоб німецькі, латишські, литовські та руські пролетарі могли зкласти єдину партію без автономних національних організацій. Отже, на наш погляд, тісна федераційна спілка російської, жидівської, латишської, литовської партій у Росії з німецькою соц. демокр. партією малаб велике значіння для успіхів пролетарської боротьби.

Пролетаріят повинен намагати ся, щоб державні межі не перешкоджали федерації соціалістичних національних партій, яка, на нашу думку, моглаб зкласти ся незалежно від державних меж. Зразком такої позадержавної партії, що намагаєть ся обхопити пролетаріят у Росії та Австрії, є українська соціалістична*) партія.

Українські соц.-демократи так само, як і ця партія мають український нарід за єдиний, неподільний „від Карпат аж до Кавказу“, „від Дону до Сяну“, усюди, де тільки лунає рідна мова, незалежно від того у російській чи австрійській неволі страждає український нарід.

„Ми українські соц.-демократи, — каже їх декларація, що була виголошена на загальноавстрійському з'їзді в Брюні, стоїмо на ґрунті міжнародної одностайности пролетаріату усіх національностей в Австрії і тямимо, що наш нарід, належучи однією частиною до цієї держави, тільки в братерській спілці зможе осягти національну незалежність.

*) Не соціалістична, а соціалдемократична.

Проте ми уважаємо і на той факт, що в межах цієї держави живе лише частина нашого народу і що за кордоном величезна більшість українського народу під ярмом царського абсолютизму примусово позбавлена національних прав, що неодмінно веде її до національної смерті.

Ми глибоко пересвідчені, що міжнародне можновладство пролетаріату розвинеться лише тоді, коли кожен нарід сам вивіршуватиме свою історію. Ми знаємо, що з соціального та політичного увільнення виходить визволення національне. Через це українські соц.-демократи домагаються національної волі усього свого народу, щоб злучений і увільнений нарід український встав до життя, яко рівноправний, супіль з іншими народами“.

„Міжнародне соціалістичне бюро“, як ми вже зауважали, тримається іншої думки і не згодилось вважати Україну за окрему націю; шкода, воно не здолає знищити українську мову, як не сила ні російських, ні австрійських бюрократів.

III.

Поміж російських революціонерів не бракувало гуртів та людей, що надавали величезне значіння перебудівлі Росії на підвалинах федераційних, визнаючи за кожною національністю, що увіходить у склад Росії, право на цілковите відокремлення. Бакунін перший сміливо висловився в цьому напрямку. І Драгоманів правий почасти, кажучи, що з часом, коли у Росії виникне нова партія прихильників „федераційних думок“, „імення Бакуніна придбає собі право на подяку, як імення одного з попередників партії, що стане дійсно інтернаціональною, (не таючи у собі під машкарою космополітизму жала знімечення, змосковлення, зпольщення, зу-

горчення то що, як у державників). Виникнове-
 венне такої партії у Росії є єдиною умовиною,
 без якої неможливий раціональний напрямок
 політичного та соціального життя у цій на-
 вдивовижу величезній державі“. Р. 1862. у своїй
 відомій брошюрі „Народное Дѣло“ Бакунін ка-
 же іменем „російської революційної партії“ :
 „Вимагаємо самоуправи народно-громадської, во-
 лостної, повітової, краєвої і, нарешті, державної
 з царем, або без царя однаково, як того бажати-
 ме парід. З умовою одначе, щоб не було більш
 у Росії бюрократії та *щоб вільна краєва федера-
 ція заступила бюрократичну централізацію.*

Бажаємо, щоб Польщі, Литві, Україні,
 Фінляндії та Латишам прибалтійським, а також
 Кавказу була повернута повна воля й право
 порядкувати й орудовати по своєму та щоб ми
 ніяк посередно чи безпосередно, не втручались
 до них. „Бажаємо братерської, а, коли можли-
 во буде, то і федераційної спілки з Польщою,
 Україною, Литвою, тубольцями прибалтійськи-
 ми та з народами Закавказького краю“.

Далі висловлюєть ся обіцянка шукати
 тісної спілки з Італією, Уграми та Румунами.

На жаль вірна і смілива гадка „про вільну
 краєву спілку усіх визволених народів“ попсо-
 вана не тільки перспективою „царя“, але при-
 мішкою панславізму, що зовсім не личить до
 братерської спілки *усіх* народів.

Висловлюючи бажання завязати братерську
 або федераційну спілку з „народами Закавказь-
 кого краю“, яких ніяк не можна лічити сла-
 вянами, Бакунін несподівано хапаєть ся до
 здійснення заповітної мрії славянської: „утвори-
 ти велику вільну федерацію *всеславянську*,“ в якій
 повинна виявити ся „едииня неподільна загаль-
 но-славянська міць“.

Національна автономія та федерація, що
 за них, на нашу думку, мусить висловити ся

*

свѣдомий пролетаріят, мають на меті не відокремити національностей, а навпаки знищити національні забобони, завязати тісні обопільні звязки можливі тільки поміж рівноправними; одначе, говорючи про „єдину неподільну загально-славянську силу,“ або про якусь-то „справу славянську“, Бакунін, так мовити, ідейно або морально суперечить ним тій рівноправности. Пролетаріят намагаєть ся завести такий лад, щоб панували зовсім не „загально-славянська“, або „загально-німецька“, „загально-англійська“ і т. ин. сила, а сила загально-людська, коли усі і кожен працюють перш над усе на користь людськості. Здійснити той взорець між иньшим перешкаджає національна ворожнеча. А щоб її не було треба, на нашу думку, визволити „недержавні нації“ з під кормиги „націй державних“.

Ось через що пролетаріят мусить повстати за національну автономію; але автономні нації не можуть жити самі по собі; їх життєві інтереси примушують їх пристати до спілки, з'єднати ся на федераційному ґрунті і таким чином, звичайно, бажаною є не „загально-славянська“, а „загально людська спілка“; у всякім разі завязувати-муть спілки, перш над усе кермуючись територіяльною, господарською та культурною спільністю, а не племінною крєвністю, як що „нації“, на які розібеть ся це „племя“, не мають спільної мови, не живуть поруч сусідами і стоять на ріжних культурних щаблях.

Ляхи, наприклад, неодмінно раніш увійдуть у федераційну спілку з німцями та уграми, ніж з болгарами та сербами; латиші, яких теж прилічують до славянського племені, швидче можуть зійти ся з естами, що належать до фінсько-угорської раси, ніж з кроатами і т. ин.

Драгоманів, доводячи, „що думка про космополітизм і людськість зовсім не суперечить

ідеї національності і становить тільки дальший її розвій“, зауважає: „спілка усїєї людськості є тільки загальна спілка приватних спілок, що латвіше виникають там, де вже по природі одиниці, громади та племена мають спільну мову, психічну подібність та живуть сусідами тим більш, що такі національності колись то не-свідомо осажувались сливе завжди по природніх басейнах географічних та господарських“

Се так, але з цього видко й те, що національний звязок зникає, раз пропадає єдність мови, психічна подібність та сусідство.

Певна річ, що під час вільного будування пролетарського суспільства, спілки громад утворювати-муть ся не тільки відповідно національним звязкам, що виявляють ся, головним чином, в спільности мови, але і відповідно спільности території. Там, де національності перемішані, приміром, у прибалтійському, або й у західньому краї не тільки краєві спілки громад, але й самі громади певно сполучати-муть людей різних націй, що видимо не перешкоджати-ме витворюватись поруч з громадами і спілками громад територіальними, спілкам національним, аби слугувати завданням, що тісно звязані єдністю національної мови.

З уваги на усе це, нам здаєть ся, що славна, вільна федерація загальнославянська“ є річ непевна, одже усе те, що Бакунін каже про її характер цілком можна пристосувати до великої і вільної федерації, вселюдської федерації більш можливої і більш жаданої, ніж федерація всеславянська.

„Кожен нарід великий, чи малий стане вільним членом у братерських звязках з иньшими народами. Хай кожен стоїть за усїх і усї за кожного; хай не буде у братерській спілці ніяких особливих державних сил; хай не буде нічийого панування“.

Свої федераційні гадки Бакунін не раз викладав і боронив після р. 62., помалу обчищаючи їх від того „панславізму“. Багато з того, що Бакунін висловлював в рр. 60—70 про майбутній устрій суспільства, ще й тепер дивує своєю *свіжістю*. Так р. 1868, промовляючи на з'їзді „Лиги міра и воли“, Бакунін виголосив принцип, з якого „минуле не повинно звязувати сучасного“, а „сучасне не може звязувати майбутнього“: се „необмежене право належить існуючим поколінням“.

Повстаючи за волю для кожної громади, великої чи малої, слабої чи міцної, а також для окремої одиниці, Бакунін відкидає „історичне право“, політичну „неотразимість“ держави і вимагає „признання для осіб, як і для громадських спілок, країн і народів права вільного виступу із спілки“. Виходячи з цих принципів, він яскраво та виразно розв'язує старе питання про межі Польщі, питання, що доволі зопсувало крові деяким російським та польським революціонерам, що не раз залюбки „дувалили“ Україну, Білоросію та Литву. Як пише Драгоманів у 5 параграфі програми, яку Бакунін зклав для »Gmina« органа »Towarzystwo polskie socjalistyczne« у Цюриху, він казав: „Супротивники усякого панства (держави) ми звичайно відкидаєм так званні історичні права та межі. Для нас Польща починаєть ся і існує лише там, де чорноробучі люди свідомо визнають себе Ляхами і прагнуть бути їми, і кінчаєть ся, де вони, одкидаючи особливу польську спілку, бажають стати вільними членами иньших народніх спілок“.

Це єдино вірне, на нашу думку, розв'язання питання про „національні межі“, як для ляхів, так і для росіян, німців, англічан і т. ин. Герцен, як і Бакунін, був запеклим оборонцем національної автономії і федерації; у „Коло-

колї“ можна знайти чудові сторінки на зразок бакунінських федераційних думок.

Як і Бакунін, Герцен в питанні про національні межі не визнає „історичного права“.

„То скажіть же, писав Герцен р. 59., у листі до польського патріота, хіба ми спадкоємці віденського конгресу, що будемо розмежовувати, яка смужка землі кому належить, *не питаючи людей, що на їй вікували*. Адже-ж так само парижські діпломати радили ся про те, що слід, чого не слід жадати волохам Волощини“. Відповідаючи на запитання до кого — Росії чи Польщі мусить належати Україна, Герцен каже :

„Для нас вигнанців, що на власні очі з жалем бачили стільки скупчень та розпадів, не може і не повинно навіть бути розмови про те, кому *належить* та чи иньша частка залюдненої країни. На Україні живуть люде, що зрабовані панською та урядовою неволею, отже не остільки, що загубили були усяке чуття народности, навпаки родова самосвідомість у їх дуже розвинута... Хіба-ж це буде визволення, коли, розбиваючи московські кайдани, їм скажуть, що вони мусять *стати власністю* Польщі.

„Розв'яжемо ж їм руки, розкуємо уста. Хай їх мова стане вільною і тоді хай вони скажуть своє слово, переступлять через батіг до нас, через „прав'єжъ“ до вас, або як що розумні простягнуть нам обом руки на братерську спілку та незалежність від обох. „Ось через що я так високо ціную федерацію. Федераційні частини, зв'язані спільною справою і ніхто нікому не *належить* ні Женеві Берну, ні Берн Женеві.

„Коли р. 1851 католицька реакція у Фрібурському кантоні роздратувала протестанський Муртен, тубольці цього міста постановили відлучити ся. Їм не повело ся, але нікому й на думку не спало сперечатись про те, чи нале-

жить Муртен до кантону, чи ні. Федераційна єдність може існувати навіть при противенстві, яким визначились відносини між Північними та Південними Штатами в Америці. Централізація, що віддає на поталу самостійність частин, що домагається звести усе до одноманітності, до поліцейського фронту, що знищує усе особисте, характерне, місцеве, завжди хитати-меться між Миколою та Бонапартом“.

Бакунін та Герцен повставали проти централізму і обстоювали федерацію, маючи на увазі завжди, головним чином, ідеальний, на їхню думку, лад суспільства; декотрі-ж прихильники федерації доходили до цих думок, студіюючи минулість і опираючись на факти всесвітної, а почасти і російської історії. Таким був один з самих глибокомисленних російських учених професор Казанського університету Щапов; щирість його протидержавних пересвідчень російський уряд шанував своїм переслідуванням.

Р. 1876 у вступній лекції Щапов зазначив себе прихильником принципу крайового („областности“), який він ставить навпроти принципу „централізації“.

„Скажу наперед, казав він, починаючи викладати Російську історію, не з думкою про державність, не з ідеєю централізації, а з ідеєю народности та „областности“ я вихожу на кафедру“. „Тепер, здається, вже непохитно стоїть пересвідчення, що головним чинником історії є сам нарід, душа народня творить історію, що зміст і суть історії є життя народне. Цей погляд не новий, його починають проводити та здійснювати і в науці російської історії. Але також є ще иньша підвалина, яку ще не гаразд ясно визнали у нашій науці; я назву його „началомъ областности“.

До сього часу у викладах по російській історії панувала лише ідея централізму; навіть

витворилося виразне стремління усе узагальнювати, систематизувати різноманітності історії різних країн, а також усі одміни, напрямки та події провінціального історичного життя підводити під ідею державного розвитку. „Нам здається, що такий виклад історичного життя Росії, однієї з найвеличезних світових держав, — неможливий. Краєвий елемент був самим життєвим, пануючим, головним чинником історичного руху до часів централізації; він витримав енергійну, вікову боротьбу з сполучаючою, централізуючою силою держави; він великозначно виявився в „смутное время“; за часів великої борні краєвих громад виник на „земських соборах“ у XVII віці; визначився у різних крайових повстаннях, демократичних та інородних; завдав уряду багато клопоту на протязі XVIII і в початку XIX віку, а підчас довгої процедури засновання губерній та провінцій викликав між ліберальними верствами суспільства, серед потайних громад різні мрії та проекти про конституційний устрій країн і т. ин. Ми, студіюючи російську історію, залишаєм майже без уваги цей *краєвий елемент*, оскільки ще таємний, остільки либонь *творчий та плідний елемент нашої майбутньої цивілізації*“.

Але найбільш за усіх для історичного уґрунтовання і розповсюдження федераційного принципу зробив проф. кїївск. університету, українець М. Драгоманів; він також, як і сибіряк Шапов, не минув ворожнечи з російським урядом і умер у вигнанню.

Широко освічений, знавець історії Драгоманів зумів виразно показати звязок між „федераційними ідеями“ і увільничим рухом в різних країнах, отже, як і Бакунін, свою програму федераційну він укладав незалежно від так званих „історичних“ переказів та „державних намірів“.

Він ненавидів централізм хоч найреволюційний, бо гаразд тямив, що централісти якобінці французької революції „в політично-адміністративних справах були не більш, як вивіршувачі Рішельє і Людовика XIV, а самі батькували Наполеоновщині“. Кажучи про значних російських діячів і письменників, що дивили ся на вільну федерацію, як на єдино можливу форму для будучого політичного устрою, годі поминути П. А. Крапоткіна.

У відомій книзі „Хлѣбъ и Воля“ він вірно вказує, „що в історії кожному економічному фазису відповідає свій політичний фазис“. „Не можливо, каже він, зруйнувати сучасну форму власности, не змінивши одночасно і політичного життя“, і той новий лад вільного суспільства, що забере до рук загальну спадщину, землі, фабрики то що, може бути улаштований не інак, як „на вільній спільці і вільній федерації“. Переконаність, що основу будучого суспільства становитимуть федерація і децентралізація, К. міг здобути спостерігаючи, як навіть в сучасному суспільстві господарське життя починає нахилитись до децентралізації.

В своїх розвідках »Frelde Factories und Workshops« Крапоткін доводить, засновуючись на статистиці, що промисловість різних галузей децентралізуєть ся, ширючись по усій кулі земній.

„Кожний нарід по черзі стає промисловою нацією і швидко той час, коли усі народи Європи та Північно-Американських Штатів і навіть самі присталі народи Азії та Америки вироблятимуть все потрібне“.

„Настає доба Европ. історії, що розвяже завдання, яким чином разом роститиме хліб і продукуватиме мануфактурний крам, кожен нарід, що працює над обробітком поля і мануфактурним робливом“. Відома річ, який міцний

грунт знаходить стремління до політичної децентралізації в цій теорії децентралізації господарської.

Цілковито зрозуміло також, що територіяльна децентралізація промисловости, яку зазначає Крапоткін, ні в яким разі не суперечить відомій капіталістичній концентрації.

Більшість російських революційних гуртків 60 і 70 років підлягали так чи інак впливу бакунінських ідей, через те в програмах або програмових заявах цього часу часто-густо можна здибати вимоги федераційного ладу у Росії.

Часопись „Народное Дѣло“, що виходила за кордоном у рр. 1868—1870, у програмі вимагала повної волі усім народам тепер пригнобленим імперією, з правом найповніше порядкувати у себе, кермуючись власними інстинктами, потребами та волею.

„Нехай, каже вона, завязуючи спілки з низу до гори, ті з них, що *жадати муть* бути спілниками з російським народом, змоглиб закласти разом справді вільну і щасливу громаду, що сталаб в братерські і спільні зносини з *такими-ж* громадами Європи і по цілому світу. Лавровській „Вперед“ в першій програмовій статті, надрукованій в I. томі р. 1873., каже, що з розвитком поступу „елементи державний і централізаційний все більш усувають ся перед принципом вільної федерації більш дрібних громадських одиниць.“

„На нашу думку саме в тім разі буде політичний поступ людськості, коли групування одиниць замість штучного та випадкового матиме підвалиною своєю протилежности ества та свідомости їх; саме в тім *разі усилять ся* автономні елементи в дрібних гуртках комун та

вільних спілок навпроти централістичних елементів сучасних легальних держав“.

„Усі сучасні централістичні програми прямо таки ворожі нам“. Згадуючи про Польщу, редакція „Вперед“ зве своїм братом-спільником кожного Ляха, який становить інтереси хлопів вище зиску шляхти, хто бореться за взірць (ідеал) європейської федерації вільних громад“.

„В майбутній федераційній Європі межі поміж федер. одиницями майже не матимуть значіння. Колиб нашим однодумцям довелось промовляти у всеросійськоу земстві в справі відносин між Польщою та Росією, вони пропонувалиб, звичайно, аби кожна громада самостійно, незалежно від попередної історії визначила, до якої нації, до якої держави або соціального осередку вона пристане“.

Той же федер. принцип висовуєть ся у вступній статті Лаврова; до ч. 48 часописі „Вперед“; він висловлює у їй ту думку, що здійсненне принципу келективізму у спільному життю наперед вимагає між иньшим „вільну федерацію, як тип всякого спільного життя“.

Ця стаття з'явилась р. 1876. Через два роки революційний гурток „Общини“ на чолі з Аксельродом, Жуковським, Клеменс і Раллі оповіщає, що завдання соц.-револ. партії „забезпечити робучій людности істнування без злиднів, вільний розвиток її здібностей та задовольнити потреби“, можуть бути здійснені *лише у вільній спілці автономних громад* разом з тим, коли людськість келективно та рівноправно користуватиметься знаряддям праці та засобами до всебічного розвитку особи людської, коли лад спільного життя забезпечуватиме повну волю одиниці в гуртку, або гуртка в спілці рівноправних гуртків“.

„*Ми дивимось*, каже програмова заява „Общини“, *на вільну федерацію громад, як на*

перший ступінь, що їм мусить почати ся нова доба громадського розвитку“.

Програма відомого революційного товариства „Земля и Воля“ у загальних рисах однакова з програмою „Общини“, але „землевольці“ вважали за своїх учителів не гурток російських емігрантів, а Разіна, Пугачева та їх співробітників, що, між иньшим, мали на думці, як запевняють „землевольці“, закласти „козацькіє круги“, себ-то „вільні автономні громади з виборними, одвічальними виконавцями народної волі, яких по всяк час нарід міг зкинути з уряду“.

Землевольці вважали програму народніх революціонерів-соціалістів (Пугачева, Разіна та їх товаришів) за програму значної більшости російського народу в їх часи, себто 70 роках ХІХ століття.

Р. 1879, як відомо, „Земля и Воля“ розкололась на „Черный Передѣль“ і „Народную Волю“. Перший, у якому брали участь Аксельрод та Плеханов, не зрік ся думок „Земли и Воли“ і виразно підкреслив свою ворожнечу до „державности і централізму.“

„Въ письмѣ къ бывшимъ товарищамъ“, надрукованому у 1. числі „Чернаго Передѣла“, маємо чудову характеристику яacobінців; ми щиро радимо іскрістам вчитатись і замислитись над нею перш, ніж поняти віри сучасному Плеханову, начеб то кожний соц.-демократ мусить стати терорістом á la Робеспер або згодити ся з його вірним джурою Леніним, начеб то яacobінець, що органічно зріє ся з організацією пролетаріяту свідомого своїх клясових інтересів, се і є революційний соціал-демократ“.

Переважно прихильники урядового призводу, пише „чернопередѣлецъ“ до своїх колишніх товаришів, яacobінці дозволять собі в імя гучних, високих принципів думати

і робити все, що їм подобаєть ся. Абстрактно розуміючи волю, вони в імя її знищують монополії, привілеї, цехи і інші корпорації і одночасно в імя тієї ж волі видають постанови, що позбавляють робітників самооборони. Якобінство (каже Прудон) найбільш спричинилось до занепаду волі у Франції і воно-ж з р. 1804 до р. 1815 погрожувало сплюндруванням волі по усій Європі. Наполеон I, вихований у школі Робеспієра, що був для него завжди генієм, захопивши владу, зробив ся божком якобінців. Через це вони й охрестили його *Робеспієром на коні*. Його 18 брюмера можна вважати помстою за 9 термідора. Він понабірив з якобінців свою військову старшину, свої ради, свою адміністрацію і подарував усім шляхецтво. Ось за цю ласку секта їх виявила йому свою вдячність, вигадавши нову формулу висвячення: „імператор значить — революція, імператор значить — демократія“.

Ось як змалював якобінізм Прудон, цей чесний, талановитий оборонець народніх прав та інтересів. Він цілком правий, кажучи, що політична воля якобінців привела Францію до політичної неволі наполеонівського абсолютизму. Але хибно думати, що якобінці свідомо проєтували до цього. Для кращих представників його політична воля була не порожнім гуком, пущеним по вітру, а щирим, глибоким пересвідченням, що складалось під впливом стародавніх клясиків і сучасної філософії. Вона була для їх релігією, спасенною наукою, через яку вони марили поновити спорохніле суспільство, завести царство волі, рівности, братерства. Мрійці стратили душі свої в боротьбі за волю, але самі-ж викопали яму. Сами розбили божка, якому вклонялись! Винна та система, ті засоби та похвати боротьби, що ними вони хотіли здійснити свій взорець, свою „єдину неподільну

республіку“. „В останніх трьох словах криють ся причини та наслідки їх пораз та згуби. Що таке „єдина нероздільна республіка?“ Це необмежена монархія Людвига XIV, що похвалив ся: „держава — це я“; це — імперія Наполеона, який завжди казав, що „імперія — це революція, демократія“.

„Одна підвалина лежить під ними — державність і централізація: авторитет і ініціатива влади з одного боку, безголосся та підлеглість має — з другого.“

„Коли революційна партія виставила на своєму прапорі цей принцип, вона — партія реакції, неруху. Вона втрачає ґрунт під ногами, втрачає довіре і підтримку маси і, таким чином, сама себе засуджує на побиття, на смерть“, Правдиво золоті слова і для іскровської партії, мабуть, чи не пророчі. Програма „Народной Воли“ що дуже ухилилась від „Земли и Воли“, по багатьох питаннях розійшлась з програмою „Чорного Передѣла“. Отже федераційний принцип, що припускав громадсько-краєвий устрій майбутнього суспільства, залишив ся милим за-для більшости народовольців.

Програма робучих членів партії „Народная Воля“, цей, на нашу гадку, найзначніший документ, який лишив ся нам після народовольців, зазначає, що „державний устрій мусить бути заснований на спільній умові усіх громад“ і „кожна громада цілком вільна й незалежна“.

„Воля громади, каже далі програма, себто право її поспіль з другими громадами втручати ся в державні справи, справляючи їх так, як того вимагає загальне бажання усіх громад, стане на перешкоді державному гніту і не допустить до того, щоб розпустні люди захопили країну, плюндрували її, яко урядовці і прави-

телі та душили волю народу, як це тепер водить ся“.

„Російська держава характером та умовинами життя людности поділяється на країни, самостійні по внутрішніх своїх справах, хоч звязані в одну загально-російську спілку“.

„*Народи, силоміць прилучені до російського царства, вільні одлучити ся або залишати ся в загально-російській спілці*“.

Ми вже згадували про те, що Маркс дуже зацікавився програмою робітничих членів „Народной Воли“ і пописав присланий йому примірник ріжними увагами. Слова про право народів відокремитись він не тільки підкреслив, але й зазначив по краях хрестом.

Навпаки в програмі „Исполнительного комитета“ тієїж партії федераційний принцип вищений блідо і невизначно. Безперечно, що поміж російських революціонерів кінця 70 років було чи мало, може й, не свідомих централістів, що впливом своїм ослабляли федераційну тенденцію партії „Народной Воли“.

А скільки то поміж ними, писав Аксельрод в статті „Переходное время партії“, таких, що схиляють ся до якобінства, навіть самі того не тямлючи! Правда, ми маємо дуже мало свідомих і послідовних якобінців, отже несвідомість є лютіщий ворог людського щастя та розуму.

Щоб з'ясувати відносини „Народной Воли“ до федераційних принципів, треба познайомитись з листом, що писав Желябов до Драгоманова 1880 року.

„Нас, пересвідчених автономістів, писав Желябов, обвинувачують в централізмі за „Учредительное собрание“ Перше, не хотять зрозуміти, що „Учр. соб.“, на нашу думку, не що иньше, як ліквідаційна комісія, а вдруге, чи можливо в програму найблищих вимог вписати такі, що

не тільки не знайдуть реальної підтримки, але й ще зустрінуть шалених ворогів? де наші фенії, Парнель? Такий вже стан річей, що, хоч і виходиш з реальних інтересів селянства, і визнаєш, що його економічне увільнення — то найбільше добро, а про те мусиш ставити найблищим завданням вимоги політичні, хоч бачиш порятуюнок в розпаді російської держави на автономні частини, а вимагаєш скликання „Учредительного собранія“.

Желябов либонь сам гадав, що „Учр. соб.“ суперечить розпаду держави на автономні частини, проте воно так же згідне цьому „порятунку“, як політичні вимоги економічному увільненню.

Розпад держави на автономні частини безпечно мусить довести тоті частини до злуки в спілку, що після пролетарської революції напевне обхопить обшир навіть більш широкий, ніж сучасна Росія. На наш погляд розпад держави є лиш необхідною умовою задля більш тісного з'єднання поміж національностями і краєвими групами людськості. Ми вважаєм, що вільна федерація може бути звязком більш міцним, ніж державна централізація. Щоб утворити цей звязок конче потрібно скликати „Учредительное собраніє“, яке можна назвати, коли хочете, конгресом. Той конгрес, з одного боку, буде уявляти з себе, як справедливо зауважує Желябов, ліквідаційну комісію, з другого боку, збори для спільного виробку початків нової обопільної, громадської залежності в формі *обопільної заемоги*.

„Сѣверный союзъ русскихъ рабочихъ“, що повстав одночасно з „Народной Волей“ і проістнував дуже короткий час, в перших двох пунктах своєї програми каже про скасування „істнуючого політичного та економічного

устрою держави“ і про „утворенне вільної народної спілки грмад“.

„Съверный союзъ“ складав ся, як відомо, виключно з робітників і оголосив, що він пристає до соц.-дем. партії Заходу. Таким чином перші свідомі робітники соц. дем. ясно й виразно висловились за вільну федерацію незалежних громад. Проте перші рос. соц.-дем. — інтелігенти у програмі своїй, зложеній в Женеві, вимагали демократичної конституції і законодавчих зборів, не згадуючи ніяк про заміну централізованої держави федерацією громад та країн. Ми кажемо про гурток „Освобождение Труда“, утворений кількома емігрантами, які не що давно кермували „Чернымъ Передѣломъ“. З цього часу для російских соц.-дем. питання про федерацію, начеб не існувало. Знов в перше це питання порушує організація „Жизни“, що виставила вимогу спільно-краєвої або федераційної республіки з правом для кожної нації на цілковите відокремлення. Та, пануюча іскровська або якобинсько езуїтська соц.-демократія силкувалась поховати проект „Жизни“ зневажливим мовчаннем; а в своєму проекті, як гурток якобинський, вона вимагала „скупчення усєї державної влади в руках законодавчої ради“, а як гурток езуїтський додавала, про „признанне права на самовизначінне за усіма націями, що увіходять у склад держави“, пояснюючи це заявою, що буцім то „не діло пролетаріату проповідувати ідею федерації і національну автономію“.

Соціалісти-революціонери не взамір більше спочувають автономному і федераційному устрою суспільства, чим іскрісти. Так в „Революційной Россіи“ було декілька статей, що горяче борнили тоті початки, але взагалі і соц.-рев. у сьому питанню виявляють невизначність і ваганне. Так в „Манифестѣ партіи соц.-рев.“, що виданий

р. 1900, між визначеними партією вимогами бракує заміни централізованої держави федерацією. В нарисі програми соц.-рев., оголошеному в ч. 46 „Рев. Росії“, ми, правда, здибуємо федераційний елемент, але він формулований, нам здається, не досить виразно. В царині політичній і правній нарис вимагає „заведення дем. республіки, широкої автономії країн і громад, як міських, так і сільських, а також о скільки можливо найширшого заведення федераційного принципу в відносинах поміж поодинокими національностями“ і, нарешті, „признання за ними безумовного права на самовизначінне“.

Вирази „широка автономія“, „можливо найширше заведення федераційного принципу“, „безумовне право“, звичайно, багато обіцяють, але ми вважаємо за краще, якби партія просто сказала, що вона постує до засновання вільної федерації громад та країн з умовою, що кожна країна або громада мати-ме право відлучити ся навіть в тім разі, коли вона російська, а не чужородня.

Нам здається, що пролетарська партія мусить ясно і рішуче висловитись, як за волю *кожної* національності, так і за волю *кожної* громади і кожної спілки громад або країн.

О скільки потрібно цілком визначити відносини до цього питання, свідчить цікава дискусія Леніна на „невиданному“ з'їзді іскристів. Ленін сперечав ся против слова „краєвий“ в одному пункті програми, що каже: „широка місцева і *краєва* самоуправа“. „Це слово дуже непевне, казав Ленін, його легко пояснити так, що наче-б то соц.-демократія вимагає розділу держави на багато країн“.

Лібер, заступник „Бунда“, боронив слово „краєва“, бо термін „місцева самоуправа“ ви знача саморяд сел і міст, тоді як краєва спілку сел та городів. Таким чином він цілком

вірно, нам здаєть ся, висловив ся за самоуправу громад і за самоуправу міських та сільських спілок громад.

Але тут, як пилип з конопель, вискочив „приборкувач правди“ — Мартов і з звичайним апльомбом виголосив, що аргументація Лібера „не має нічого спільного з соц. дем. аргументацією“. За *самовольні спілки громад ми не можемо висловлюватись*, гукає він.

У цього карікатурного якобінця прокинулось уже бажанне душити *самовольні* (який характерний вираз!) *спілки* громад, інакше кажучи, спілки, що зклались по своїй волі, без дозволу центрального уряду.

Але величезний обшир Росії і справа центрального урядування дає призвід Мартову, лютому до „самовольних спілок“, вважати потрібним та корисним існування краевого саморяду для таких великих одиниць, як Польща, Фінляндія, Литва і Кавказ. Через це Мартов пропонує внести в програму „краєву самоуправу для країн, що відрізняють ся від дійсно-російських місцевостей життєвими умовами та складом людности“.

Для „дійсно-російських“ містин величезні простори Росії і досвід нашого центрального урядування не дали, на жаль, приводу дійсно-російському Мартову визнати користь крайової самоуправи!

Характерно, що представники комітетів на Кавказі дуже зраділи прихильному відношенню Мартова до краевого саморяду „великих“ і не „дійсно-російських місцевостей“.

Костров (? перекл.) підтримує подання тов. Мартова, як оповідає протокол з'їзду, і лічить, що впис його в програму матиме велике агітаційне значінне і залучить в партію нові сили. В де-яких місцях, а також у нас *на Кавказі*, думка про *краєву автономію дуже популярна*.

Карський (заступник тифліського комітету) знаходить, що краєва автономія потрібна власне через те, що де-які країни дуже відрізняються і можуть вільно розвивати ся тільки, маючи автономію.

Русов (заступник бакінського комітету): я прилучаюсь до пропозиції тов. Мартова про внесення вимоги краєвої автономії і про необхідність особливих вказівок на наші країни“.

Ми, звичайно, не заперечуємо необхідности краєвої автономії для Кавказу, проте ми гадаємо, що пролетаріят повинен висловити ся проти соц.-дем. самовладності, яка не припускає навіть виникання самовольних спілок громад у „дійсно-російських“ краях.

Палка оборона думки про краєву автономію з боку кавказьких комітетів дуже поучаюча: централізм остільки гидкий робучим масам наших берегів, що місцеві іскрісти, хоч не хоч, мусять ставати автономістами, щоб не бути цілком відрізнаними від місцевого пролетаріяту.

Прихильників єдиної і неподільної республіки на в'ряд чи в загалі можна здібати поміж „недійсно-російським пролетаріятом“.

Фінляндському пролетаріяту, як відомо, й на думку не спадає вважати свою країну Росією. Він, певне, дуже здивувався-б, якби довідався, що „російські соц.-дем.“ на своїх з'їздах, замкнених для його заступників, роздумують, чи дати Фінляндії місцевий саморяд, чи ні?

Пролетарська Фінляндія ніколи не пристане на те, щоб Росія її поглинула. Проте вона, певне, охоче увійде у федераційну спілку, як з російськими, так і шведськими країнами.

Пролетарська Польща? Чи може вона повстає за російський централізм? Хто зважить ся щиро і серйозно казати, що польський робітник не бажає відбудовання Польщі?

Міні мимохіть приходить на гадку одно місце з статті „Современная весталка“ д. Ст. В їй автор полемізує з Южаковим, який вважає обов'язком „пам'ятати, що частина польської нації бажає жити вкупі з нами і од нас залежить в значній мірі будуччина цього бажання“.

По словах Южакова „частина польської нації“ д. Ст. робить увагу: „буржуазна частина д. Южаков! як це гарно відомо кожному, хоч трохи знайомому з польськими справами“.

Ми дуже раді, що маємо згідність цілком погодить ся з співробітником часописі д. Плеханова.

Д. Ст. пїлком правий! Усякому, хоч трохи знайомому з польськими справами, відомо, що *тїльки* буржуазна частина польської нації „бажає улаштувати свій побит вкупі з нами“. Причини цього бажання гарно з'ясованні Розою Люксембург' в брошюрі „Промисловий розвит Польщі“. Р. Люксембург' подає поучаючі дані, що для польської буржуазії позиточні невіддїлені від неї кордоном російські ринки, що для неї навіть корисна російська чужоземна та по частї внутрішня політика, але вона не приводить ніяких даних, що це корисно для польського пролетаріату, вона не довела, що боротьба польського пролетаріату за національне увільнення проти російської влади, яка, на думку Рози Люксембург', незмінно боронить польську буржуазію, що ця боротьба суперечить клясовій боротьбі. Мусимо це констатувати через те, що прихильники Р. Люксембург', які з'організували „Соц.-демократичну Партію Царства Польського і Литви“, виступили з „невиданного“ з'їзда іскристів, підозріваючи їх в сепаратизмі, що, на їх погляд, є страшне лихо для польського пролетаріату. Вони пішли обурені, що „Іскра“, з'ясовуючи свою програму, дозволила польському про-

летаріяту виставляти своїм гаслом вільну, незалежну польську республіку.

Це факт не чуваний в історії. Польські революціонери не хочуть увіходити у спілку з російськими революціонерами через те, що ті спочувають вільній, польській республіці. Чи не правий тоді д. Южаков? Чи не пролетарі часом складають ту частину польської нації, що бажає жити вкупі з нами?

Відтрутила від „Іскри“ польську соц.-демократію фраза про вільну республіку, привабила-ж заява про те, що не діло пролетаріята проповідувати національну автономію та федерацію.

Колиб „соц.-демократія Польщі та Литви“ в дійсности уявляла з себе польський та литовський пролетаріят, то миб, щиро кажучи почували-б себе ніяково після цього епізоду. Не легко боронити принципи автономії та федерації, коли такий свободолюбний пролетаріят, як польський та литовський, горнеть ся до центральної російської держави і обурюєть ся навіть думкою про вільну, польську республіку. Але нам здаєть ся, що пролетаріят Польщі та Литви тут не винен і поважний соц.-дем. Царства Польського та Литви д. Варшавський заступав *в цьому разі* не клясову свідомість польського пролетаріяту, а погляди німецької соц.-дем. Р. Люксембург. Ми знаємо, що вимога польської незалежности ні в яким разі не шкодить успіхам польської соціалістичної партії, яку сплундрувати Р. Люксембург вважає своєю метою.

Ми знаємо, що навіть така відважна людина, як Р. Люксембург не наважилась-би вимагати на межинародньому конгресі, щоб Польща була поділена між Росією, Австрією і Германією, ми знаємо, що вона і її учні хотять неодмінно заступати польську націю; ми знаємо,

що вони, готуючись злучити ся з російською соц.-демократією, виставляли конечною умовою, щоб сучасна назва „Соц.-демократії Царства Польського та Литви“ зостала ся, як „підзаголовок“.

Ця вимога „підзаголовка“ указує, на наш погляд, на несвідоме поривання до національної автономії. Ми не хочемо думати, щоб воно викликалось тими ж стремліннями до пишного титулу, які спонукують російських самовладців утримувати „підзаголовок“ — „царь польський“, великий князь фінляндський і пр. пр.

Про Литву ж відомо, що там, хоча й супроти волі Плеханова та Р. Люксембург, існує своя литовська соц. дем. партія, що в основу своєї політичної програми кладе вимогу *„демократичної литовської республіки, яка злучить ся в федерацію з иншими народами, що стоять на однаковому з нею шаблї громадського та політичного розвитку“*.

Латиші хоч і не вимагають для себе самостійної незалежної республіки, проте їх соц.-дем. партія рішуче зазначила себе прихильницею федераційного принципу.

Про Українців годі й казати. Всі їх революційні та соціалістичні партії завсїгди стояли і зараз стоять за автономію України.

Українська соціалістична література радо вітала постулят спілково-краєвої республіки і визнання за кожним краєм права на повне відокремлення, що були виголошені у „Жизні“. Зостаєть ся тепер ще тільки розглянути питання про відносини жидівського пролетаріату до національної автономії та федерації. Ми згадували вже, що закордонний заступник „Бунду“ заявив, що тримаючись державного, а не національного погляду, він не вимагає признання жидів за окрему націю.

Хай буде й так. Але не вже заступник Бунду стане заперечувати, що зріст клясової свідомості жидівського пролетаріату іде поруч з розвоєм національної свідомости в найкращому і найвищому значінню цього слова?! Жидівський пролетаріат не хоче бути більше парієм, не хоче бути „жидом“*), а хоче зостатись „евреєм“ і вимагає такої ж шаноби, якої вимагає і мусить вимагати російський проетаріят. Національна гідність росте у нього разом із повагою особистою. Цей культурний зріст національної гідности швидче, ніж що иньше наблизить жидів до иньших націй і знищить антисемітизм. Одначе, коли жидівський пролетаріят і не бажає національної автономії, в усякім разі він не є прихильником державного централізму. Це видко хочби і з того, що він з'організував ся в окрему партію, яка щиро обстоює свою автономію.

Змагання недержавних націй увільнити ся від утиску сучасних національних держав повинно полекшати сплюндруванню держави взагалі і утворенню з низу до гори вільної федерації країн, витворених з самоуправних громад. Головним рушієм в цьому напрямі є клясова боротьба. Мета її — демократизм та соціалізм, яких конечною умовою є комунальний або громадсько-спілковий устрій суспільства.

Найбільш ясно і просто цей громадсько-федераційний принцип в програмі може бути висловлений так :

Федерація краєвих та національних спілок самоуправних країн.

---

*) Це відносить ся до росіян, що вживають слово „жид“, як лайкове, образливе. В українській мові нема слова „еврей“. Нарід український вживає слово „жид“ не як лайку, а як термін для назви цілої нації. (Увага перекл.).

При такій формуловці ми не вживаємо слово — „республіка“, що тісно звязане з розумінням — „державна“ і не ставимо спілки громад та країн в залежності від державних меж, які-б вони не були. З цієї формуловки видно виразно також і те, що пролетарське суспільство не утворюється з гори в низ, а вільно організують ся з низу до гори.

Найважніші друкарські помилки:

стор.	— ряд	— надруковано	— треба читати
2	— 18	— виключать	— виключають.
11	— 13	— бюрократи	— бюрократи.
16	— 23	— гостіції	— юстіції.

89084997758

b89084997758a

„Друкарня Уділова“, Львів, Коперника 20.
